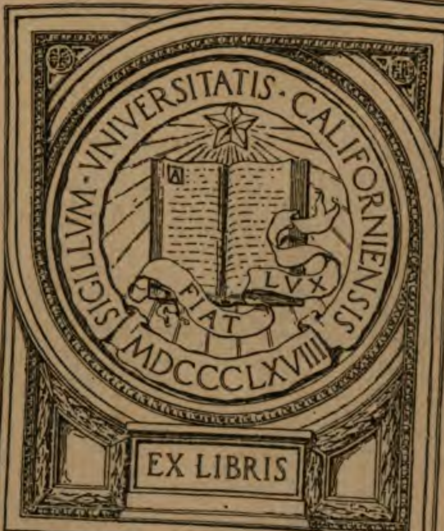

UC-NRLF

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

mosthène

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN.

Afdeeling LETTERKUNDE.

Vierde Deel. — Eerste Stuk.

AMSTERDAM,
C. G. VAN DER POST.
1858.

OVER

HET EPITAPHIUM

VOORKOMENDE BIJ

DEMOSTHENES, DE CORONA, § 289, p. 322.

DOOR

S. KARSTEN.

Mogt ik mij vóór eenigen tijd veroorloven de aandacht dezer vergadering bezig te houden met de kritische behandeling van eene plaats van DEMOSTHENES uit de rede *de Corona*, welke tot nog toe eene klip was geweest voor de uitleggers, het gunstig onthaal, hetwelk de door mij aldaar voorgeslagene verbetering van de zijde van bevoegde beoordeelaars mogt te beurt vallen, doet mij de vrijheid nemen andermaal uwe aandacht te vestigen op eene tweede plaats uit die zelfde redevoering, die niet minder dan de eerste de schranderheid der uitlegkundigen heeft op de proef gesteld. Het geldt thans niet de woorden van den redenaar zelven, maar een opschrift door hem in den loop zijner rede aangevoerd. De gelegenheid, waarbij hij dit vermeldt, is deze. Demosthenes verdedigt zich tegen de hem voorgeworpene beschuldiging, dat zijne verkeerde raadgevingen de hoofdoorzaak zouden zijn geweest van de nederlaag der Atheners bij Chaeronea. Ter wederlegging daarvan beroept hij zich op de bewijzen van vertrouwen, hem dadelijk na die nederlaag door zijne medeburgers geschonken: dat namelijk hij, en geen ander, door het volk gekozen was om eene lofrede op de gesneuvelden te houden; dat hem

door de bloedverwanten der overledenen de taak was opgedragen, om het lijkmaal ter hunner gedachtenis te geven; en eindelijk laat hij het grafschrift voorlezen, hetwelk het Atheensche volk op het monument, ter eere der gesneuvelden opgerigt, had laten griften, waaruit blijken zoude, dat, naar de overtuiging der burgers, de noodlottige uitslag van het gevecht niet aan den raad van menschen, maar aan de beschikking der Goden moest geweten worden. Het aangehaalde opschrift, hetwelk in den text der redevoering is ingelascht, luidt aldus:

Οἵδε πάτρας ἕνεκα σφετέρας εἰς δῆριν ἔθεντο
 Ὅπλα καὶ ἀντιπάλων ὕβριν ἀπεσκέδασαν.
Μαρνάμενοι δ' ἀρετῆς καὶ δείματος οὐκ ἐσάωσαν
 Ψυχάς, ἀλλ' Ἀΐδην κοινὸν ἔθεντο βράβην,
Οὕνεκεν Ἑλλήνων, ὡς μὴ ζυγὸν αὐχένι θέντες
 Δουλοσύνης στυγερὰν ἀμφὶς ἔχωσιν ὕβριν.
Γαῖα δὲ πατρὶς ἔχει κόλποις τῶν πλεῖστα καμόντων
 Σώματ', ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἥδε κρίσις·
Μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν,
 Ἐν βιοτῇ μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν ἔπορεν.

De zin dezer verzen in het Nederduitsch overgebragt is, met verbetering van een paar bedorvene woorden, deze:

„Zij, die hier liggen, zijn om der wille van hun vaderland in het strijdperk getreden, en hebben den overmoed der vijanden afgeweerd.

„Gedachtig aan den pligt van dapperheid en moed [1]) hebben zij niet hun leven gered, maar het gemeene stervenslot zich tot belooning gesteld;

1) Ik heb vertaald' alsof er stond μνησάμενοι δ' ἀρετῆς καὶ λήματος. Hierover beneden. Verder heb ik κοινὸν verbonden met Ἀΐδην, niet, zooals gewoonlijk geschiedt, met βράβην. Het is een gewoon epitheton van den dood. Sophocl. El. 136: Ἀΐδα παγκοίνου λίμνας. Ai. 1172: τὸν πολύκοινον Ἅιδαν. El. 1075: πάγκλαυτον αἰῶνα κοινὸν εἵλου (*mortem* optasti).

„Om der wille van de Hellenen, opdat zij niet het juk der slavernij op den nek leggende, onder bitteren smaad zouden gebukt gaan.

„De vaderlandsche grond bevat in zijnen schoot de ligchamen dier dappere verslagenen, dewijl den stervelingen dit door Jupiter is toegeschikt:

„In niets te falen en in alles te slagen is der Goden deel; maar gedurende het leven het noodlot te ontgaan heeft hij niet vergund."

Ik twijfel niet, M. H., of bij het hooren dezer vertaling zal elkéén daarin uitdrukkingen en zinsneden hebben ontmoet, die hem deels hard en gedwongen, deels onduidelijk, ja onverstaanbaar voorkwamen. Ik durf echter de verzekering geven, dat de schuld daarvan niet ligt aan de vertaling; integendeel komen in den Griekschen text behalve dat nog meerdere onjuiste en duistere uitdrukkingen voor, die in eene vertaling niet kunnen worden wedergegeven. Enkele dier feilen mogen op rekening komen van de overschrijvers; bij de meeste is daaraan niet te denken: zij zijn blijkbaar het werk van den maker. Eindelijk is de laatste zinsnede zoo duister, dat zij naauwlijks eene dragelijke verklaring toelaat. Geen wonder dan ook, dat dit grafschrift aan de uitleggers veel hoofdbrekens heeft gekost. Geleerde mannen, zooals J. G. SCHAEFER, FR. JACOBS, LUDW. DISSEN en anderen, hebben alle hulpmiddelen der kritiek en exegese aangewend om het duistere en gebrekkige daarin op te helderen of te verbeteren; evenwel zonder het gewenschte gevolg. Later heeft Prof. FRÖHLICH dit epigramma tot het onderwerp gemaakt eener bijzondere verhandeling, die in de *Abhandlungen der Bayerischen Akademie d. Wiss.* 1850 is opgenomen, waarin deze geleerde eene verklaringsproeve geeft, waardoor hij zich vleide alle zwarigheden uit den weg geruimd en aan alle verschil van meeningen voor goed een

einde gemaakt te hebben. De uitkomst heeft echter die verwachting niet bevestigd: zijn arbeid is met geen gelukkiger gevolg bekroond geworden dan zulks met de pogingen van vroegere uitleggers het geval geweest is en waarschijnlijk met die van latere zijn zal. Het opschrift blijft in de hoofdzaak duister en zal dit wel altijd blijven, om de eenvoudige reden, dat geen uitlegkunde, hoe scherpzinnig ook, in staat is wat kreupel is regt te maken noch onzin in gezonde taal te herscheppen. Als men nu dit overweegt, is het dan gewaagd, zoo ik den twijfel durf opperen, of dit vers wel voor een voortbrengsel van de eeuw van Demosthenes te houden zij en niet veeleer aan een lateren maker zijn oorsprong te danken hebbe. Indien men ons eens een grafschrift voorlegde, bijv. op de gesneuvelden bij Waterloo, dat in vele opzigten in taal, stijl en gedachten mank ging, en men ons zeide, dat dit opschrift weleer, onder toezigt van een VAN DER PALM of KEMPER vervaardigd, door 's Lands Regering op een monument aldaar geplaatst was geweest (verondersteld dat dit monument sedert lang vernietigd en vergeten geraakt ware), zouden wij het voor goede munt aannemen? Met niet minder regt meen ik te mogen betwijfelen, of een opschrift, hetwelk zoo vele sporen draagt van eene onbedrevene hand, voor een klassiek monument mag gehouden worden, waardig om door Demosthenes in zijne rede aangevoerd en met lof vermeld te worden. Doch ik mag niet vooruitloopen; alvorens een oordeel uit te brengen, behooren wij het gedicht zelf naauwkeurig na te gaan en aan den toets der kritiek te onderwerpen.

Het eerste distichon luidt aldus:

Οἵδε πάτρας ἕνεκα σφετέρας εἰς δῆριν ἔθεντο
Ὅπλα καὶ ἀντιπάλων ὕβριν ἀπεσκέδασαν.

Vooreerst merken wij hier op de woorden *εἰς δῆριν ἔθεντο ὅπλα*. De uitdrukking *ὅπλα τίθεσθαι*, door de oude gramma-

tici verkeerd begrepen, is door de nieuwere, vooral door Vigerus *de Idiot.* p. 270 vlgg. (ed. 2, Herm.) en Schneider in den *Index Graec. ad* Xenoph. *Anab.* wel opgehelderd [2]), maar echter, voor zooveel mij bekend is, nog niet tot volkomene klaarheid gebragt [3]). Τίθεσθαι τὰ ὅπλα is een krijgsterm, bij Herodotus, Thucydides, Xenophon, Demosthenes en andere schrijvers van den klassieken tijd in gebruik, die eigentlijk beteekent *zijne wapenen in orde stellen*, t. w. in het gelid, op de voor elk bestemde plaats, ten einde terstond slagvaardig te kunnen zijn. Dit geschiedde vóór den aanvang van het gevecht; ook ná het gevecht, bij eene verpoozing; of wanneer men ergens post had gevat, bijv. vóór de muren van eene stad of op een plein, alwaar men zich strijdvaardig moest houden. Van daar dat τίθεσθαι τὰ ὅπλα bij eene oppervlakkige verklaring zeer verschillende beteekenissen toelaat: nu eens, als het is vóór het gevecht, die van *de wapenen aangorden;* dan, als het is bij rust, die van *de wapenen nederleggen*, gelijk het ook door de scholiasten nu in dezen, dan in genen zin wordt opgevat. Dat zoodanige verklaring onjuist is, behoeft geen betoog. De door mij opgegevene beteekenis laat zich opmaken uit meer dan ééne plaats van Xenophons *Anabasis;* maar inzonderheid wordt zij toegelicht door eene plaats van Plutarchus in *het leven van Cimon*, cap. 17, alwaar gesproken wordt van den slag bij Tanagra. Als de Atheners zich aldaar tegenover de Lacedaemoniërs gelegerd hadden, wilde Cimon, die toen balling was, met zijne burgers medestrijden. „Hij kwam," zegt Plutarchus, „met zijne wapenrusting en nam

---

2) Men zie ook Poppo ad Thucyd. lib. II, c. 2. Annot. en Stephani Thes. ed. Paris. s. v. τίθημι, p. 2173.

3) In de *Versio latina* van Wolf worden deze woorden zeer vrij vertaald door *pro patria arma ferentes.* Fröhlich vertaalt ze, geheel verkeerd, aldus: „die Männer *stellten sich in den Kampf der Waffen.*"

plaats onder zijne stamgenooten" (Κίμων δὲ μετὰ τῶν ὅπλων ἧκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φυλὴν τὴν Οἰνηΐδα). Maar wat gebeurt er? Daar komt een verbod van den Raad van Athene, dat Cimon niet in het leger mogt worden toegelaten. Hij gaat henen; „maar zijne vrienden," zegt Plutarchus, „namen zijne wapenrusting en plaatsten die in het gelid, en zich daarom scharende, streden zij, totdat de laatste man gevallen was" (οἱ δὲ λαβόντες αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν εἰς τὸν λόχον ἔθεντο κτλ.). Men ziet hieruit, dat Cimon komt μετὰ τῶν ὅπλων, en plaatst die in de schaar waartoe hij behoorde; daarop gaat hij weg, maar zijne wapenrusting (ὅπλα of πανοπλία) blijft achter en wordt door zijne vrienden in het gelid geplaatst, alsof hij het zelf ware. Gelijk Plutarchus hier zegt τὴν πανοπλίαν εἰς τὸν λόχον ἔθεντο, zoo voegt Xenophon er somtijds tot nadere bepaling bij εἰς τάξιν of ἐν τάξει, bijv. *Anab.* II, 2, § 8: ἐν τάξει θέμενοι τὰ ὅπλα, συνῆλθον οἱ στρατηγοὶ καὶ λοχαγοὶ τῶν Ἑλλήνων παρὰ Ἀριαῖον. § 21: ἅμα δὲ ὄρθρῳ παρήγγειλεν ὁ Κλέαρχος εἰς τάξιν τὰ ὅπλα τίθεσθαι τοὺς Ἕλληνας ᾗπερ εἶχον ὅτε ἦν ἡ μάχη. Het gebruik van de wapenrusting in het gelid te plaatsen blijkt hieruit duidelijk. Die wapenrusting bestond uit schild, harnas, helm, lans en zwaard. Het in orde stellen daarvan vereischte eenige vaardigheid, die door oefening moest verkregen worden; en van daar dat Plato [1]) onder de voorbereidende oefeningen tot den krijg ook rekent de θέσις καὶ ἀναίρεσις ὅπλων, hetgeen niet beteekent, gelijk de uitleggers het verklaren, het *afleggen* en het *aangorden* der wapenen, maar het *stellen* of *in orde schikken* en het *uitéénnemen* der wapenrusting. De uitdrukking ὅπλα τίθεσθαι komt in den opgegeven zin geregeld bij de klassieke schrijvers voor; evenwel is zij reeds vroeg door de grammatici verkeerd opgevat, zoolals blijkt uit Harpocration, die in zijn Lexicon op de woorden θέμενος τὰ ὅπλα (bij

---

[1]) Plato de Legg. VII. p. 813 E.

Demosthenes voorkomende) dit verklaart ἀντὶ τοῦ περιθέμενος καὶ ὁπλισάμενος [5]).

Om nu op ons epigramma terug te komen, wij lezen hier εἰς δῆριν ἔθεντο ὅπλα. Ik twijfel zeer of de woorden εἰς μάχην of dergelijke bij klassieke schrijvers wel met ὅπλα θέσθαι verbonden zullen voorkomen; de uitdrukking komt mij voor niet juist te zijn. Het *in orde stellen der wapenen* komt te pas, als men zich tot den strijd gereed houdt; maar bij het aanvangen van het gevecht *gordt men de wapenen aan.* Ik geloof dus, dat de schrijver van ons epigramma ἔθεντο τὰ ὅπλα genomen heeft in den zin, waarin het door de grammatici verkeerdelijk is opgevat, t. w. voor περιέθεντο of ἔδυντο τὰ ὅπλα.

Vervolgens merken wij op de woorden, πάτρας ἕνεκα σφετέρας, welke moeten beteekenen: „zij togen ten strijde *voor* hun vaderland." Ik betwijfel het zeer, of ἕνεκα zich in deze beteekenis, voor ὑπέρ, laat regtvaardigen. Ἕνεκα wordt, gelijk ons voorzetsel *om*, gebezigd om uit te drukken *het doel waarom, de oorzaak* of *reden waarom,* en *om der wille van wien* of *wat* men iets doet; maar niet in den zin van *voor*, d. i. *voor het heil, voor de verdediging van* eene zaak. Enkele voorbeelden mogen tot opheldering daarvan strekken. Hesiodus *Opp. et DD.* vs. 162 vlgg. van de oorlogen der heroën sprekende, zegt:

Καὶ τοὺς μὲν πόλεμός τε κακὸς καὶ φύλοπις αἰνὴ
Ὤλεσε μαρναμένους μήλων ἕνεχ' Οἰδιπόδαο,
Τοὺς δὲ καὶ ἐν νήεσσιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα θαλάσσης
Ἐς Τροίην ἀγαγὼν Ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο.

Hier beteekent μήλων ἕνεκα „strijdende, niet *vóór*, maar *om* de bezittingen," d. i. het doel waarom zij streden; Ἑλένης

[5]) De noot van Valesius aldaar, Tom. II. p. 271 ed. *Dindorfii*, bevat slechts verwarde opgaven. Het is jammer, dat in deze laatste uitgaaf de *Annotationes interpretum* niet aan eene zuivering en verbetering onderworpen zijn geworden. Daardoor had veel papier kunnen gespaard worden.

ἕνεκα „*wegens* Helena" als de oorzaak waarom zij ten strijde togen. In gelijken zin zegt Agamemnon bij Homerus, *Il.* B, 377:

Καὶ γὰρ ἐγὼν Ἀχιλεύς τε μαχησάμεθ' εἵνεκα κούρης,

„wij streden *om* of *wegens* de maagd Chryseïs," als zijnde deze de oorzaak waarom de twist ontstaan was. Even zoo zegt Teucer tot Menelaüs, in den *Ajax* van Sophocles, vs. 1111 vlg.

Οὐ γάρ τι τῆς σῆς οὕνεκ' ἐστρατεύσατο
Γυναικός, —
Ἀλλ' οὕνεχ' ὅρκων οἷσιν ἦν ἐνώμοτος.

d. i. „Ajax is ten strijde getrokken niet *om* of *ter oorzake van* uwe echtgenoot, maar *om* den eed dien hij gedaan had." Thucyd. I, 82: πόλεμον δὲ ξύμπαντας ἀραμένους τῶν ἰδίων ἕνεκα, „den oorlog gezamentlijk ondernemende *om* of *wegens* bijzondere belangen." Het doel waarom men strijdt wordt beteekend bijv. *Od.* Ξ, 70, wanneer de herder Eumaeus van Ulysses zegt:

Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔβη Ἀγαμέμνονος εἵνεκα τιμῆς
Ἴλιον εἰς εὔπωλον.

dat is, „*om* Agamemnon *eer te bewijzen*", hetgeen elders uitgedrukt wordt door τιμὴν ἀρνύμενος Ἀγαμέμνονι, bijv. *Il.* E, 552, enz. In gelijken zin zegt Hektor van den door hem gevelden Patroclus *Il.* P, 92:

— ὃς κεῖται ἐμῆς ἕνεκ' ἐνθάδε τιμῆς,

„hij ligt hier *tot mijne verheerlijking.*" In den zin van *om* of *ten believe van* staat het bijv. in deze woorden van Agamemnon tot Achilles, *Il.* A, 174:

— οὐδέ σ' ἔγωγε
Λίσσομαι εἵνεκ' ἐμεῖο μένειν.

Doch genoeg. Ik heb gemeend in eene eenigzins breedvoerigere verklaring van dit woord te moeten treden, dewijl het mij gebleken is dat vele taalkundigen de eigentlijke beteekenis van ἕνεκα niet altijd juist hebben opgevat. Het bewijs daarvan is, dat in ons epigram geen der uitleggers in de woorden, ἕνεκα πάτρης ὅπλα ἔθεντο, eenigen aanstoot heeft genomen. En toch is de uitdrukking onjuist. Strijden *voor* het vaderland is niet strijden *om* het vaderland, gelijk men strijdt *om* een kroon, maar het is strijden *voor het behoud, voor de redding* van het vaderland. Men voere mij niet te gemoet, dat men in dezen zin ook wel in het Hollandsch en Duitsch zich zou bedienen van de woorden *om der wille*, gelijk Fröhlich het vertaalt: *um ihres Vaterlandes willen;* zoo wij in onze taal in het bezigen van dit woord minder streng mogen zijn, dit bewijst niets ten aanzien van het Grieksch. De Grieken gebruiken in dezen zin ὑπέρ; somtijds wordt daarvoor, althans bij de dichters, ook περί [6]) gezegd, zeldzamer πρό. *Iliad.* M, 243:

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

Il. Θ, 56:

μέμασαν δὲ καὶ ὧς ὑσμῖνι μάχεσθαι,
Χρειοῖ ἀναγκαίῃ, πρό τε παίδων καὶ πρὸ γυναικῶν.

Maar ἕνεκα wordt in deze beteekenis niet genomen. Als Demosthenes in *Mid.* p. 561 (§ 145) van Alcibiades zegt: αὐτὸς ὑπὲρ τοῦ δήμου θέμενος τὰ ὅπλα, δὶς μὲν ἐν Σάμῳ, τρίτον δ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κτέ. zal niemand meenen daarvoor ἕνεκα in de plaats te kunnen stellen. Evenmin in deze woorden van Aeschines *in Timarch.* p. 5 (§ 29): ἄνθρωπε, τῇ πόλει, ὑπὲρ

6) In prosa wordt de beteekenis van περὶ en ὑπὲρ wel onderscheiden, zooals bijv. blijken kan uit deze plaats van Demosth. *Olynth.* I, p. 10 (§ 5): νῦν οὐ περὶ δόξης οὐδ' ὑπὲρ μέρους χώρας πολεμοῦσιν, „zij strijden niet *om* den roem noch *voor* een stuk van hun land." Vgl. Schaefer ad h. l. Appar. Vol. I, p. 188.

ἧς τὰ ὅπλα μὴ τίθεσαι ἢ διὰ δειλίαν μὴ δυνατὸς εἶ ἐπαμῦναι, μηδὲ συμβουλεύειν ἀξίου. Evenzoo had in ons epigramma behooren te staan, in plaats van ἕνεκα, ὑπὲρ πάτρας.

Vervolgens wordt van hen gezegd: καὶ ἀντιπάλων ὕβριν ἀπεσκέδασαν: *zij hebben den overmoed der vijanden afgeslagen.* Dissen zegt daarvan: „paullo gloriosius dictum." Ik stem dit volkomen toe, zoo men *paullo* weglate. De Atheners hadden dapper gevochten; velen hadden den dood gekozen boven de vlucht; maar daardoor hadden zij niet belet, dat hun leger volkomen verslagen was. Laat zich van de zoodanigen zeggen, dat zij den overmoed der vijanden hebben *afgeweerd en te niet gedaan?* want dit beteekent ἀπεσκέδασαν. Ik vind daarvoor geen ander middel ter verklaring, dan dat hier de wil voor de daad genomen worde; en in dit geval is het zekerlijk meer dan „paullo gloriosus dictum."

Dit ten aanzien van het eerste distichon. Het volgende luidt alzoo:

> Μαρνάμενοι δ' ἀρετῆς καὶ δείματος οὐκ ἐσάωσαν
> Ψυχάς, ἀλλ' Ἀΐδην κοινὸν ἔθεντο βράβην.

Deze verzen bieden meer dan ééne moeijelijkheid aan, zoowel wegens de verbinding der ongelijksoortige woorden ἀρετῆς καὶ δείματος, als wegens de konstruktie. Waarvan hangen deze genitivi af? Zij kunnen niet afhangen van ἐσάωσαν, waarmede zij het naast verbonden zijn, gelijk men zegt σώζειν κινδύνου, θανάτου, dewijl σώζειν ἀρετῆς geen zin heeft; ook niet van μαρνάμενοι: want dan moet het zijn ἀρετῇ, ofschoon zelfs dit eene harde verbinding zou zijn. Er blijft eene derde explicatie over, namelijk deze: dat men de genitivi ἀρετῆς καὶ δείματος late afhangen van Ἀΐδην ἔθεντο βράβην, en de woorden οὐκ ἐσάωσαν ψυχὰς als in 't midden geplaatst beschouwe. Dit is eene trajectio verborum, waarvoor de gewone struktuur deze zou zijn: μαρνάμενοι δ' οὐ ψυχὰς ἐσάωσαν,

ἀλλ' ἀρετῆς καὶ δείματος βράβην ἔθεντο Ἀΐδην. Men ontmoet meer voorbeelden van soortgelijke konstruktie, waarvan eenigen door Lobeck *Comment. in* Sophocl. *Ai.* vs. 475 sq. p. 267 sq. worden opgegeven. En het is op grond daarvan, dat deze uitlegging aangenomen is geworden door Ludw. Dissen, *Orat. de Cor. Explicatt.* p. 431, — echter met verandering van δείματος in λήματος, eene gissing of liever eene verbetering van Valckenaer, die ook door Baiter en Sauppe in hunne uitgave van de *Oratores Attici* is opgenomen. Ἀρετὴ καὶ λῆμα zijn verbonden gelijk bij ons *dapperheid en moed:* zoo zegt Herodotus VII, 99 van Artemisia: ὑπὸ λήματός τε καὶ ἀνδρηΐης ἐστρατεύετο. Vergelijk Valcken. *Animadv. ad* Ammon. p. 142 sq. Fröhlich volgt dezelfde konstruktie, maar meent echter δείματος te kunnen behouden, zoodat de zin deze zij: „Kämpfend aber retteten sie nicht ihr Leben, „sondern nahmen sich Hades zum gemeinsamen Richter über „Mannesmuth und Furcht (Tapferkeit und Feigheit)." Fröhlichs verklaring zondigt tegen de ὀρθοέπεια, daar δεῖμα wel beteekent *Furcht* (schrik, vrees), maar niet in den zin van *Feigheit* (lafheid); dit beteekent δειλία, het tegenovergestelde van ἀρετή of ἀνδρεία. En wat de konstruktie aanbelangt, zoo moet ik opmerken, dat in dergelijke verbindingen, waar de zamenhang der woorden door een tusschenzin wordt afgebroken, dit gemeenlijk uit de zamenvoeging terstond blijkbaar is, hetgeen hier geenszins het geval is. Bijv. in dit vers van Hesiodus *Theog.* 157:

> Πάντας ἀποκρύπτασκε, καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνίεσκε,
> Γαίης ἐν κευθμῶνι.

Hier zal niemand twijfelen, al stonden er ook geene komma's, of γαίης ἐν κευθμῶνι moet met ἀποκρύπτασκε verbonden worden. Ook in deze woorden van Xenophon, *Hell.* VII, 3, 7: ὑμεῖς τοὺς περὶ Ἀρχίαν καὶ Ὑπάτην, . . . οὐ ψῆφον ἀνεμείνατε, ἀλλ' ὁπότε πρῶτον ἐδυνάσθητε, ἐτιμωρήσασθε, blijkt bij den eersten

opslag, dat τοὺς περὶ Ἀρχίαν van ἐτιμωρήσασθε afhangt. In ons vers daarentegen moet men lang zoeken, eer men het verband tusschen ἀρετῆς en βράβην gevonden heeft. Uit dien hoofde komt het mij veel waarschijnlijker voor, dat de auteur hier geschreven heeft: μνησάμενοι δ' ἀρετῆς καὶ λήματος (μνησάμενοι is eene gissing van Passow), volgens de bekende Homerische uitdrukking: μνήσασθαι θούριδος ἀλκῆς. De woorden Ἀΐδην ἔθεντο βράβην beteekenen hetzelfde als τὸν θάνατον ἔθεντο βραβεῖον, *zij stelden zich tot prijs* of *belooning van den strijd den dood.* De uitdrukking zelve is niet ongelukkig; er valt echter op aan te merken, dat hier andermaal voorkomt ἔθεντο, en in het volgende vers wederom θέντες, hetgeen niet van groote bedrevenheid getuigt. Maar meer aanstoot geeft de accusativus βράβην, van den nominativus βράβης, waarvoor bij de Grieken alleen bekend is βραβεύς (van waar βραβεύω, βραβευτής, βραβεῖον), accus. βραβέα. De interpretes hebben dit, op het voorbeeld van Schneider in *Lex. Gr.* bijna eenparig veranderd in βραβῆ, eene kontraktie die in de woorden op -εύς bij de dichters somtijds voorkomt, zooals reeds door Valckenaer op Herod. VII, c. 220, is opgemerkt. Deze verbetering zou boven allen twijfel verheven zijn, indien het zeker was dat dit opschrift uit den klassieken tijd dagteekende. Maar daartegen is op te merken, dat alle handschriften van Demosthenes, waarin dit opschrift voorkomt, en waaronder er velen zijn die zich door groote korrektheid onderscheiden, den vorm βράβην geven. Is het nu waarschijnlijk, dat, indien dit epigramma in de oudste archetypi gestaan had, daarin eene zoo in het oog loopende taalfout of opgenomen of onverbeterd zoude gebleven zijn? Laat zich niet met meer grond daaruit opmaken, dat deze verzen niet uit de oude exemplaria, waaruit de text van den redenaar is voortgevloeid, zijn afgeschreven, maar als een toevoegsel van later hand in onze codices zijn opgenomen met al de fouten die daarin aanwezig waren? Ik kom

op dit punt beneden terug. Aan dit distichon knoopt zich het volgende aan:

Οὕνεκεν Ἑλλήνων, ὡς μὴ ζυγὸν αὐχένι θέντες
Δουλοσύνης στυγερὰν ἀμφὶς ἔχωσιν ὕβριν.

De woorden, waarmede dit distichon begint, οὕνεκεν Ἑλλήνων, (οὕνεκεν staat hier wederom voor ὑπέρ) worden aan die, waarmede het epigramma aanvangt, οἵδε πάτρας ἕνεκα σφετέρας κτέ. aangeknoopt op eene wijze die mij vrij gebrekkig toeschijnt. De bedoeling is deze: „Zij, die hier rusten, hebben de wapenen opgevat en hun leven opgeofferd voor hun vaderland; *maar niet alleen voor hun vaderland* (Athene), *tevens voor de vrijheid van geheel Griekenland* enz." Het was bij de Atheners een voornaam punt van eer, dat zij niet alleen voor zich zelven streden, maar tevens voor de algemeene belangen der Grieksche natie (τὰ Ἑλληνικά). Nu wordt dit hier alzoo uitgedrukt: „Voor hun vaderland (Athene) heb„ben zij gestreden en strijdende hun leven opgeofferd voor „de Hellenen, opdat zij niet het juk der slavernij zouden „dragen." Is dit eene wijze van zamenvoeging, die zich spraakkunstig laat billijken?

Meer bezwaar hebben de volgende woorden: ἵνα μὴ ζυγὸν αὐχένι θέντες... ἀμφὶς ἔχωσιν ὕβριν. Ζυγὸν αὐχένι (ἐπι)τιθέναι beteekent „iemand het juk op de schouders *leggen*," hetgeen natuurlijk gezegd wordt van de overwinnaars; hier wordt het van de overwonnenen gebezigd voor *zich het juk laten opleggen* of *het juk dragen*. Dissen verdedigt dit door te zeggen, dat de dichters soms het activum voor het medium plaatsen; dit geschiedt, evenwel slechts dan, wanneer het onderscheid van vorm geen verschil van beteekenis medebrengt, maar niet zóó, dat zij zeggen *ik sla* voor *ik laat mij slaan*. Fröhlich tracht dit bezwaar te ontgaan door eene andere wijze van verklaring, namelijk deze: hij denkt als subjekt van θέντες ἔχωσιν ὕβριν niet Ἕλληνες, maar οἵδε (d. i. zij die hier begraven liggen), en verklaart dan den zin aldus: Deze mannen offerden hun

leven op voor de Hellenen, „opdat niet, hadden zij hèt juk der slavernij hun (den Hellenen) op de schouderen gelegd, zij daarvoor met smaad overladen zouden zijn geworden." De woorden „hadden zij den Hellenen het juk op de schouderen gelegd" wil hij dan in dezen zin verstaan hebben: „waren zij door hunne lafheid oorzaak geweest, dat de Hellenen onder het juk gebragt waren:" eene verklaring, die zeer gedwongen is, terwijl ὕβρις dan moet verstaan worden niet van den *overmoéd* der overwinnaars, maar van de *beschimping* die den lafaards van de zijde hunner medeburgers te beurt viel. Maar dit heet niet ὕβρις, maar ἀτιμία, ἀδοξία, αἰσχύνη. Bovendien wordt daardoor de lof der gesneuvelden geenszins verhoogd, zoo zij zich opgeofferd hebben, niet voor het heil en het behoud van het volk, maar om zelve schande en smaad te ontgaan; — een smaad, waarvoor zij bovendien weinig te vreezen hadden gehad, daar het geheele leger zich op de vlugt had geworpen. De zin laat alleen de eerste door mij opgegevene verklaring toe, en deze zondigt tegen de grammatica.

Ik voeg hier eene aanmerking bij betreffende de beteekenis der woorden, ἀμφὶς ἔχωσιν ὕβριν. Fröhlich vertaalt die aldus: „auf dass sie nicht ringsherr verhassten Hohn zu ertragen haben." Ἀμφὶς ἔχειν beteekent eigentlijk *aan beide zijden iets torschen, dragen:* zoo komt het bij Homerus meer dan éèns voor van jukdieren, bijv. *Od.* Γ, 486:

Οἱ δὲ (ἵπποι) πανημέριοι σεῖον ζυγὸν ἀμφὶς ἔχοντες.

In gelijken zin is het hier metaphorisch gebezigd, met terugblik op het voorgaande ζυγὸν δουλοσύνης.

Het grafschrift wordt besloten met deze twee disticha:

Γαῖα δὲ πατρὶς ἔχει κόλποις τῶν πλεῖστα καμόντων
  Σώματ', ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἥδε κρίσις·
Μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν,
  Ἐν βιοτῇ μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν ἔπορεν.

Zoo de voorgaande verzen vooral zwarigheden opleverden ten aanzien van de woorden en de konstruktie, deze laatste bieden nog grootere moeijelijkheden aan ten opzigte van de gedachten en den zin, en hebben daardoor tot veel verschil van uitlegging aanleiding gegeven. Ik ga met stilzwijgen voorbij de uitdrukking τῶν πλεῖστα καμόντων σώματα, die niet zeer gelukkig is gekozen: want de zin daarvan is niet deze, „dat de vaderlandsche grond de ligchamen bevat van diegenen der gesneuvelden, *die het meest geleden en gestreden hadden*" —; er wordt gesproken van al de gesneuvelden; derhalve moet het vertaald worden: „de ligchamen van hen *die zooveel geleden en gestreden hebben:*" eene uitdrukking, die, na hetgeen in de voorgaande verzen van hunne zelfopoffering gezegd is, tamelijk flaauw luidt. Doch hierover heen stappende, staan wij het eerst stil bij de woorden: ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἥδε κρίσις. Hier rijst de twijfeling op, of deze woorden moeten verbonden worden met het voorgaande gezegde of met het volgende. In het eerste geval komt er deze zin uit: „De vaderlandsche grond bevat in zijn schoot de lijken dier dapperen, omdat dit den stervelingen door Jupiter beschoren is:" — namelijk wat? dat zij die het dapperst gestreden hebben in den vaderlandschen grond zullen begraven worden? dus de anderen niet? of, dat alle menschen in den schoot der aarde zullen rusten, dus ook zij die dapper voor hun vaderland gestreden hebben? Het eene is even flaauw en onbeduidend als het andere. Geene dezer beide opvattingen geeft een dragelijken zin; wij moeten dus zien, of ἥδε κρίσις beter strookt met het volgende: daartoe is het noodig dat wij eerst den zin der beide laatste verzen in overweging nemen.

Dit distichon bestaat uit twee leden, die aan elkander tegenovergesteld zijn. Het eerste luidt:

Μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν.

De zin daarvan is zoo klaar als de dag: „In niets te

falen en in alles te slagen is der Goden deel." Het andere lid, dat daaraan tegengesteld is, luidt:

Ἐν βιοτῇ μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν ἔπορεν.

d. i. „doch in het leven het noodlot te ontvlieden heeft hij (Jupiter) niet gegeven." Zoo helder het eerste is, zoo onduidelijk is het laatste. Om niet te spreken van het gedwongene der woordvoeging, wat beduiden hier de woorden ἐν βιοτῇ? Zij moeten genomen worden voor τοῖς θνητοῖς, als tegenstelling van het voorgaande — ἐστι θεῶν: de uitdrukking is dan zeer onjuist, en daarom heeft Dissen gemeend dit vers, volgens eene gissing van Graefe, aldus te moeten verbeteren:

Ἐν βιοτῇ μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν μερόπων,

d. i. μερόπων δ'(ἐστὶ) ἐν βιοτῇ μοῖραν οὔτι φυγεῖν: „der stervelingen deel is het, in het leven het noodlot (den dood) niet te kunnen ontgaan." In dezen zin is ἐν βιοτῇ meer dan overtollig, en voor οὔτι φυγεῖν verlangt het Grieksche taaleigen μὴ φυγεῖν. Weshalve deze verbetering in geenen deele aannemelijk is. Zoo wij nu, afgezien van de woorden, op den zin letten, dan is de tegenstelling der gedachten deze: „In niets te falen en in alles te slagen is der Goden deel; maar de stervelingen kunnen het noodlot (den dood) niet ontgaan;" [7]) dat is, met andere woorden: „Aan de stervelingen is het niet vergund in alles te slagen, — dit komt aan de Goden toe — maar zij zijn aan den dood onderworpen." Dat deze tegenstelling geheel mank gaat, behoeft geen betoog.

Beschouwen wij eindelijk dit distichon in verband met het voorgaande, zoo komt er deze zin uit; „De vaderlandsche grond bewaart in zijn schoot de ligchamen dier dapperen,

---

7) Μοῖραν φυγεῖν gelijk κῆρα φυγεῖν beteekent altijd den *dood* ontgaan. Homerus levert er vele voorbeelden van op.

die zich voor hun vaderland hebben opgeofferd, omdat het den stervelingen door Jupiter beschoren is niet in alles gelukkig te slagen, maar aan het noodlot des doods onderworpen te zijn." Kan iets flaauwers, ja ongerijmders gedacht en gezegd worden dan dit? Omdat de stervelingen (in het algemeen) het welslagen van hunne pogingen niet in hunne hand hebben en allen éénmaal moeten sterven, is dat eene reden, waarom juist de dappersten hier begraven liggen? En hoe strookt dit met het voorgaande, waarin gezegd is, dat zij zelve zich den dood tot prijs hunner dapperheid gekozen hadden?

Ik moet echter nog melding maken van eene andere verklaring, door Fröhlich voorgeslagen, namelijk deze. Met verandering der interpunktie, te weten, weglating van het kolon of semikolon achter ἥδε κρίσις, en verplaatsing van het komma of semikolon, in plaats van achter κατορθοῦν, achter ἐν βιοτῇ, konstrueert hij de woorden alzoo: ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἥδε κρίσις ἐστί, μηδὲν ἁμαρτεῖν θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν ἐν βιοτῇ· μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν ἔπορεν: dat is, volgens zijne vertaling: „da ja den Sterblichen von Zeus dies da (Folgendes) „beschieden is: Nichts (keines Wunsches) zu verfehlen bei „den Göttern und (durch sie) alles wohl zu vollenden „(glücklich zu seyn) im Leben; dem Tode aber zu entgehen hat er (Zeus) ihnen nicht gewährt." Tegen deze verklaring verzet zich 1°. het gedwongene der konstruktie, daar ἐστί, tegen alle regelen eener goede syntaxis, uit het tweede lid naar het eerste overgeplaatst, afgescheiden wordt van het woord waarmede het ten naauwste verbonden is (θεῶν ἐστί), en daarentegen verbonden wordt met woorden waarbij het overbodig is, ja zelfs beter weggelaten wordt (ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἥδε κρίσις). 2°. wordt de duidelijke tegenstelling of parallelismus, waarin de woorden μηδὲν ἁμαρτεῖν en πάντα κατορθοῦν tegenover elkander staan, op deze wijze weggenomen. 3°. is de uitdrukking μηδὲν ἁμαρτεῖν θεῶν, in den zin van οὐδενὸς

ἀτυχεῖν παρὰ θεῶν (*keines Wunsches zu verfehlen bei der Göttern*), al moge zij bij Sophocles (*Philoct.* vs. 230 vlg.) in zekere verbinding aldus voorkomen, op zijn minst genomen, gezocht. En let men op den zin, dan geloof ik, dat de hier uitgesprokene gedachte, „dat de stervelingen alles wat zij wenschen van de Goden kunnen erlangen," nergens bij Griek of Romein zal worden aangetroffen. De interpretatie van Fröhlich kan alleen ten proeve strekken, tot welke gezochte uitleggingen men gebragt kan worden, als men op elke mogelijke wijze tracht te verklaren wat voor geene gezonde verklaring vatbaar is.

Maken wij nu de slotsom op en vatten wij te zamen al hetgeen ten aanzien van taal en stijl, zamenhang en gedachten, op deze verzen valt aan te merken, dan vraag ik, of zoodanig werk aangezien mag worden voor een voortbrengsel van den klassieken tijd, voor een gedenkschrift, waarin gevoel en gedachte van den dankbaren tijdgenoot in klare bewoordingen zijn uitgesproken, of wel voor een cento, uit kwalijk zamenhangende denkbeelden en gezochte phrasen zamengeflanst? met andere woorden: of wij hier het echte, door Demosthenes bedoelde grafschrift voor ons hebben, of een maaksel door later hand daarvoor in de plaats gesteld? Ik voor mij aarzel niet mij voor het laatste te verklaren en dit epigramma voor niets anders te houden dan voor het proefstuk van een kreupeldichter, die het ontbrekende op zijne wijze heeft trachten te herstellen.

Tot staving daarvan moet ik nog éénen grond aanvoeren, die niet van gewigt ontbloot is. Het grafschrift bevat geen de minste aanduiding, wie de gesneuvelden waren noch tegen welke vijanden of op welke plaats zij streden, wier lof hier verkondigd wordt: zoodat, indien wij dit epigramma op zich zelf aantroffen, niemand zou raden op wie het doelde. Dat op een gedenkzuil, die op de plaats van het gevecht zelf was opgerigt, bijv. te Thermopylae, te Plataeae, zoo-

danige vermelding werd weggelaten, laat zich begrijpen; maar op een monument, in de vaderstad der gesneuvelden naast vele andere dergelijke gedenkteekenen opgerigt, mogt zoodanige vermelding niet ontbreken. Hoe kon anders het nageslacht weten, wie zij waren, wier lof hier vereeuwigd werd? Of hoe had Pausanias, bij zijn bezoek in de Akademie, kunnen weten, dat hier het gedenkteeken was der bij den Hellespont gesneuvelden, daar dat van hen die bij Amphipolis gevallen waren, ginds dat van hen die bij Chaeronea, daar, die bij Tanagra streden, zoo niet de grafsteen zelf dit had aangewezen? Daar het nu geen gebruik was zulks aan het hoofd van het grafschrift te vermelden, moest het in de verzen zelve worden ingevlochten, gelijk zulks, om geene andere voorbeelden te noemen, met het grafschrift ter eere van de bij Potidaea gesneuvelden, weleer in den Ceramicus geplaatst, het geval is [8]). Dit is dus op zich zelf reeds een gewigtige grond tegen de echtheid van dit opschrift, die aan de reeds aangevoerden nieuwe klem bijzet [9]).

Er is echter in het epigramma één vers dat echt is, en hetwelk tot deze vervalsching aanleiding heeft gegeven. Het is dat vers, hetwelk de redenaar, na het reciteren van het grafschrift, in zijne daarop volgende woorden inlascht:

Ἀκούεις, Αἰσχίνη; καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τὸ μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν οὐ τῷ συμβούλῳ τὴν τοῦ κατορθοῦν τοὺς ἀγωνιζομένους ἀνέθηκε δύναμιν, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς [10]).

---

[8]) Zie beneden noot 17.

[9]) Ik ben deze opmerking verschuldigd aan mijne geëerde medeleden, de H.H. Bake en Hulleman.

[10]) Ik ben in de lezing dezer woorden afgeweken van de gewone interpunktie, welke deze is: Ἀκούεις, Αἰσχίνη, καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τὸ "μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν"· οὐ τῷ συμβούλῳ τὴν τοῦ κατορθοῦν τοὺς ἀγωνιζομένους ἀνέθηκε δύναμιν, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς. Hier wordt τὸ μηδὲν ἁμαρτεῖν eerst gemaakt tot objekt of accusativus afhangende van ἀκούεις, en dan moet hetzelfde weder als subjekt of nominativus van het volgende ἀνέθηκε δύναμιν gedacht worden. Hieruit ontstaat eene harde woordvoeging, die door mijne interpunktie wordt weggenomen.

„Hoort gij het, Aeschines, hoe in dit grafschrift zelve het woord, „„*in niets te falen en in alles te slagen is der Goden deel*", „niet aan den raadgever de magt toekent dat de strijders „de zege behalen, maar aan de Goden?"

Het hier aangehaalde vers, dat de kern van het opschrift bevattede, heeft de vervaardiger van ons epigram tot grondslag genomen om daaruit een geheel zamen te stellen, waarin deze regel zijne plaats vond: eene poging, die hij, gelijk zich laat begrijpen, niet dan met veel omhaal van woorden en phrasen, en dan nog op eene zeer gebrekkige wijze, heeft kunnen uitvoeren.

Om op de woorden van Demosthenes terug te komen, zoo blijkt daaruit duidelijk, dat in het aldaar aangehaalde vers ἐστὶ bij θεῶν behoort, en dat dus de zin geen andere kan zijn dan die, waarin wij het op het voorbeeld der meeste zoo oudere als nieuwere uitleggers [11]) hebben opgevat. Indien ἐστί, volgens Fröhlich's verklaring, tot subjekt had het voorgaande ἥδε κρίσις, en de konstruktie alzoo was: ἐπεὶ θνητοῖς ἥδε κρίσις ἐστί, οὐδὲν ἁμαρτεῖν (παρὰ) θεῶν, — dan had de redenaar, wilde hij de woorden niet uit hun verband rukken, in zijne aanhaling of ἐστὶ moeten weglaten of ἐπεὶ θνητοῖς ἥδε κρίσις er bij moeten opnemen. Letten wij nu op het gebruik, hetwelk Demosthenes van dat gezegde maakt, zoo is het blijkbaar, dat de redenaar daaraan eene zoodanige wending heeft gegeven als voor zijn betoog dienstig was. Het vers zegt: „in alles wel te slagen (zijn doel te bereiken) komt den Goden toe." Demosthenes hecht er dezen zin aan: „het is in der Goden hand, dat *de menschen* wel slagen, hun doel bereiken." Het laatste is niet volkomen hetzelfde als het eerste, evenwel ligt het er in opgesloten. Want als het den Goden alleen toekomt in alles wel te slagen, d. i. dat zij de uitkomst in hunne hand hebben, dan volgt er ook uit, dat de stervelingen het welslagen

---

[11]) Aristides, Themistius, e. a. beneden noot 14 en 15 aangehaald.

hunner pogingen niet aan hun eigen beleid, maar aan de Goden te danken hebben. En zoo mogt de redenaar van dit vers een dusdanig gebruik maken als hij in het belang van zijn betoog dienstig achtte.

Tot dus verre heb ik mij met de inwendige bewijsgronden, die tegen de echtheid van dit epigramma pleiten, bezig gehouden. Ofschoon deze verre het meeste gewigt in de schaal leggen, daar zij de innerlijke gehalte van het stuk doen kennen, mag ik echter ook de uitwendige gronden, die hier in aanmerking komen, niet met stilzwijgen voorbijgaan.

De eerste vraag, die zich voordoet, is deze: is er waarschijnlijkheid voor, dat een opschrift, hetwelk de redenaar in zijne rede inlaschte, daaruit weggevallen en later door een namaaksel vervangen zij geworden?

Dat die waarschijnlijkheid bestaat, vereischt naauwelijks betoog. Ik behoef u slechts te wijzen op een aantal zoogenaamde oorkonden, volksbesluiten, brieven, wetten en andere stukken, in dezezelfde rede aangevoerd, waarvan de onechtheid, van verre de meeste meer dan waarschijnlijk, van eenige buiten allen twijfel gesteld is [12]), gelijk thans door de meeste uitgevers van Demosthenes, waaronder ik slechts Baiter en Sauppe wil noemen, ten volle wordt erkend [13]). Daartoe bestond eene zeer natuurlijke aanleiding. De geschriften van Demosthenes werden door de ouden alleen als modellen van welsprekendheid, niet als historische dokumenten gelezen en verklaard: uit dit oogpunt

---

12) Om slechts op een enkel voorbeeld te wijzen, in §§ 166 en 167 komen twee brieven voor van Koning Philippus, één aan de Atheners en één aan de Thebanen, terwijl uit de daarop volgende woorden van den redenaar, § 168, duidelijk blijkt, dat deze hier niet van brieven van Koning Philippus, maar van brieven door de Thebanen aan de Atheners geschreven, melding heeft gemaakt.

13) Zie de uitgave der *Oratores Attici*, Praef. ad Demosth., p. VI.

hadden die *ψηφίσματα, ἐπιστολαί, νόμοι*, en andere dergelijke stukken weinig of geen waarde, en konden voor de meeste lezers zonder schade weggelaten worden. Zoo verdwenen zij allengs uit den text; eerst later, toen de oorspronkelijke stukken verloren waren, werd het gemis daarvan gevoeld, en dit gaf aan de grammatici eene uitnemende stof, om op het herstellen van het ontbrekende hunne krachten te beproeven: eene poging, waarin zij echter, zooals de voorhanden zijnde stukken bewijzen, niet gelukkig zijn geslaagd.

Mogelijk zal men echter daartegen inbrengen, dat op het bedoelde epigramma ook door andere schrijvers wordt gezinspeeld, met name door AELIUS ARISTIDES en door THEMISTIUS [14]), twee bekende redenaars, van dewelken de eerste in de 2de, de laatste in de 4de eeuw na Chr. leefde; dat het dus in dien tijd nog in de redevoering van Demosthenes moet voorhanden zijn geweest. Hieromtrent valt evenwel op te merken, dat de genoemde schrijvers bij het vermelden van dit grafschrift alleen dat ééne vers aanhalen, dat door Demosthenes in zijne rede is ingevlochten, en wel in denzelfden zin, waarin het door den redenaar is genomen, welk vers bijna tot eene zedespreuk was geworden: *μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν* [15]): zoodat uit die

[14]) Aristides *Or.* 31. Vol. I, p. 592 ed. Dindorf. *οὐκ ἐξ ἴσου τὰ πράγματα οἱ θεοὶ σφίσι τ' αὐτοῖς καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔνειμαν, ἀλλ' αὐτοὶ μέν, ἅτ' ὄντες ἀθάνατοι καὶ κύριοι τῶν ἁπάντων, ἀθανάτους καὶ τὰς εὐτυχίας ἔχουσι, . . . νέμουσι δὲ οὐχ ὅνπερ αὐτοὶ κέκτηνται τρόπον, ἀλλ' ὅσοις τὰ κράτιστα τῶν ἀνθρώπων ἔδοσαν, τ ὰ π λ ε ί ω κ α τ ο ρ θ ο ῦ ν, ο ὐ π ά ν τ', ἔδοσαν.* Op dezelfde uitdrukking wordt gezinspeeld *Or.* 46. Vol. II, p. 298 en 331. Themistius *Or.* 22, p. 276: *οὐ γὰρ πείθομαι ἐγὼ τοῖς ἐκ τῆς Ποικίλης, φυῆναί ποτε ἐν ἀνθρώποις οἵους τινὰς ἐκεῖνοι πλάττουσι σοφούς τε καὶ σπουδαίους, οὐκ ἔτι ἀνθρώπους, ἀλλὰ τάχα δὴ τὸ ἐπίγραμμα ἀληθέστερον, ὃ Ἀθήνησιν ἐπιγέγραπται ἐν τῷ τάφῳ τῷ δημοσίῳ· καὶ γὰρ τ ο ῖ ς θ ε ο ῖ ς μ ό ν ο ι ς τ ὸ π ά ν τ α κ α τ ο ρ θ ο ῦ ν ἀπονέμει.*

[15]) Zie Bentl. *Phalar.* ed. Lennep. Vol. II, p. 295. door Spengel aangehaald in eene noot op de Verhandeling van Fröhlich, bl. 92.

aanhalingen niet kan worden afgeleid, dat zij het geheele grafschrift voor oogen hebben gehad. Wat het monument zelf aangaat, waarop die verzen gegrift waren, dit was in dien tijd nog aanwezig, en er bestond dus geene reden om het door afschrijven voor de vergetelheid te bewaren. Immers uit de *Attica* van PAUSANIAS [16]), die ongeveer een tijdgenoot was van Aelius Aristides, zien wij, dat de grafsteen, tot aandenken aan de gesneuvelden bij Chaeronea opgerigt, nevens andere dergelijke monumenten in zijn tijd nog in of bij de Academia aanwezig was, zoodat de verwoesting er van waarschijnlijk van den tijd van de invallen der barbaren dagteekent. Mogt een gelukkig toeval dien gedenksteen, gelijk met een anderen, ter eere der gesneuvelden bij Potidaea aldaar opgerigt, het geval is geweest [17]), eens weder uit de puinhoopen te voorschijn brengen, dan was aan allen twijfel een einde gemaakt.

Vragen wij eindelijk naar de getuigenis der handschriften, zoo doet zich hier de opmerkelijke omstandigheid voor, dat in vele der oudste en beste codices van Demosthenes dit epigramma niet voorkomt. Het ontbreekt in de eerste plaats in den vermaarden codex Parisinus Σ, verre het voortreffelijkste van alle handschriften van Demosthenes, dat van de 10de eeuw dagteekent en uit eene der zuiverste en naauwkeurigste recensiën van den ouden tijd, de ἔκδοσις Ἀττικιανή, is voortgesproten [18]). Ook ontbreekt het epigramma in den codex Augustanus I (te Munchen), een handschrift, naar het schijnt, van de 11de eeuw, dat, ofschoon

16) Pausan. I, c. 29, 11.

17) Deze steen, door Lord Elgin naar Engeland overgebragt, is aldaar in het Britsch Museum geplaatst. Het opschrift, bestaande uit zes disticha, vindt men in Boeckh. *Corp. Inscr.* Vol. I. p. 300.

18) De Atticiana exemplaria zijn aldus genaamd naar een vermaarden afschrijver en uitgever Atticus, wiens naauwkeurigheid door Lucianus wordt geroemd. Men zie hierover Voemel in de uitgave van Δημοσθένους δημηγορίαι (Halis, 1856), p. 286.

uit eene minder zuivere bron herkomstig, echter onder de handschriften van den tweeden rang eene voorname plaats bekleedt. Evenzoo ontbreekt het in de codices Parisini *k* en *s*, die tot de 13de eeuw gebragt worden en aan den Augustanus na verwant schijnen te zijn [19]). Daaruit laat zich opmaken, dat in de oorspronkelijke exemplaria, die aan deze codices tot voorbeeld hebben gediend, dit epigramma niet stond. Het ontbreken daarvan is te meer opmerkelijk, daar in denzelfden codex Σ, zoowel als in de overigen, wel gevonden worden de onechte oorkonden, waarvan ik boven gewag maakte. Dat deze, evenmin als dit opschrift, in het oorspronkelijke exemplaar, waaruit de text van Demosthenes is afgeschreven, gestaan hebben, maar uit latere handschriften van slechteren stempel in den codex Σ zijn overgenomen, blijkt, zooals door de Züricher uitgevers te regt is opgemerkt, uit het in 't oog springend verschil, dat zich ten aanzien van korrektheid tusschen den text van den redenaar en den text dier zoogenaamde oorkonden voordoet. Terwijl de eerste door zuiverheid uitmunt, heeft de laatste over het geheel een slordig aanzien [20]). Daaruit laat zich tevens opmaken, dat het epigramma ook niet moet gestaan hebben in die handschriften, waaruit de genoemde oorkonden in de codices Σ en Aug. I zijn overgenomen; dat het dus waarschijnlijk van nog jongeren oorsprong is geweest dan deze, althans eerst later in de exemplaria van Demosthenes eene plaats heeft bekomen [21]). Hieruit laat zich ook

---

19) Eene naauwkeurige beschrijving van de codices van Demosthenes geeft Voemel in het aangehaalde werk. Over de hier genoemde hss. (van dewelke Paris. *s* dezelfde is als Mor. *α*) zie men p. 181. 193. 205. 219.

20) „Haec omnia (populiscita cett.) non ex limpido illo fonte, ex quo verba oratoris hausta sunt, in Parisiensem (Σ) derivata esse, etiam hoc testimonio est, quod in his documentis fere omnibus (codex) vitiorum magna multitudine inquinatus est." Praef. ad Demosth. p. VII.

21) Dat het opschrift in de zoogenaamde *Scholia* ULPIANI vermeld wordt, is voor de oudheid van geen gewigt, daar deze scholia eene farrago zijn uit oud en nieuw zamengeflanst.

verklaren, dat in dit epitaphium, behalve meerdere onjuiste woorden en verkeerde uitdrukkingen, zelfs eene grove taalfout voorkomt (de accus. βράβην), die er zeker niet in zou gebleven zijn, indien het onder de oogen was geweest van de grammatici, aan wier recensiën de beroemde Parijzer codex en eenige anderen hunnen oorsprong te danken hebben.

Maar mogelijk zal men de veronderstelling in het midden brengen, dat dit epigramma in eene Anthologie bewaard gebleven en daaruit later in de codices kan zijn overgenomen; dat dus de jongere dagteekening dier codices niets tegen den ouden oorsprong van het gedicht bewijst. Deze veronderstelling zoude dan alleen eenige waarschijnlijkheid hebben, indien taal en inhoud daarmede in overeenstemming waren. Maar als wij van de eene zijde zien, gelijk ik meen te hebben aangetoond, dat de stijl alles behalve eene klassieke kleur draagt; en van de andere zijde, dat noch de aanhalingen van oude schrijvers noch de getuigenis der handschriften voor een hoogen ouderdom pleiten, dan, geloof ik, vinden wij ons geregtigd om over dit opschrift hetzelfde oordeel te vellen, hetwelk over de bovengenoemde oorkonden uitgebragt en, na vele tegenspraak en lang twijfelen, door de meest bevoegde regters voor waar is aangenomen.

RAPPORT

VAN DE HEEREN

J. BOSSCHA EN R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK,

OMTRENT HET VOORSTEL VAN DEN HEER

W. J. KNOOP,

BETREKKELIJK DE UITGAVE
VAN BRONNEN EN BOUWSTOFFEN VOOR DE

NEDERLANDSCHE KRIJGSGESCHIEDENIS.

Ons geacht medelid KNOOP heeft door het voorstel, in de zitting van Maart l.l. gedaan en in die van April l.l. nader door hem ontwikkeld en aangedrongen, voorzeker aan het doel beantwoord, waarom de groote meerderheid uwer vergadering in het afgeloopen jaar hare stemmen op hem vereenigde; waarom de op hem uitgebragte keuze ook buiten deze Akademie algemeene goedkeuring en toejuiching vond. Te regt toch mogt het eene versterking van krachten voor dit wetenschappelijk ligchaam geacht worden, wanneer het zich in het bezit kon verheugen van een medelid, hetwelk uitmunt in eene specialiteit, welke eenigzins buiten den kring ligt van onze gewone studiën: de krijgswetenschappen. Hoe vreemd dan ook dit vak aan de meesten onzer moge zijn, de afdeeling had het voorbeeld van buitenlandsche genootschappen niet noodig, om te gevoelen, eensdeels van hoe veel belang de krijgsgeschiedenis is voor de geschiedenis van het volk en van het land: anderdeels, hoe, dank zij den verlichten zin van onze armee, ook hier te lande de wetenschappelijke beoefening der krijgsgeschiedenis eene